

प्रकरण चौथे

रयत सेवक सहकारी बँकेचे कर्ज आणि गुंतवणूक व्यवहार

या प्रकरणामध्ये रयत सेवक सहकारी बँकेने आपला कर्ज व्यवहार कशा प्रकारे केला आहे याचे अध्ययन करण्यात आले आहे. यामध्ये बँकेच्या विविध कर्ज योजना आणि त्यांची वैशिष्ट्ये नमूद करण्यात आली आहेत. तसेच या बँकेने आपल्या कर्जाचे वितरण कशा प्रकारे केले आहे याचे विवेचन केले आहे. बँकेची थकबाकी आणि थकबाकीचे स्वरूप तपासण्यात आले आहे. बँकेने आपणास नफा मिळविण्यासाठी गुंतवणुकीची रचना कशा प्रकारे ठेवली याचे विश्लेषण केले आहे. थोडक्यात, रयत सेवक सहकारी बँकेने आपल्याकडे उपलब्ध असलेले सुरुते भांडवल उत्पन्न मिळविण्यासाठी कशाप्रकारे वापरले आहे याचा मागोवा या प्रकरणात घेतला आहे. तो घेताना बँकेचे कर्जव्यवहार आणि बँकेच्या गुंतवणुकी यावर लक्षा केंद्रित केले आहे. कारण बँकेच्या पैशाच्या उपयोगाचे हे दोन महत्त्वाचे पैलू आहेत.

४.१ कर्ज योजना :

रयत सेवक सहकारी बँकेचे कर्ज व्यवहार पुढील प्रमाणे चालतात.

४.४.४ तारण कर्जे :

१) ठेव तारण कर्जे -

रयत सेवक सहकारी बँक ही रयत शिक्षाण संस्थेतील कर्मचा-यांची बँक असल्याने ही बँक रयत शिक्षाण संस्थेतील कर्मचा-यांना आणि रयत शिक्षाण संस्थेला व शाळांना कर्जे देते. संस्थेच्या कर्मचा-यांना अर्थात बँकेचे सभासद असणा-या कर्मचा-यांना, ही बँक कर्मचा-यांच्या मुदती ठेवीच्या तारणावर

कर्ज उपलब्ध करून देते. त्याचप्रमाणे रयत संचित बचत ठेव या ठेवीच्या तारणावरही ही बँक कर्ज उपलब्ध करून देते. ठेवीवर जितके व्याज बँक देत असते त्यापेक्षा दोन टक्के जादा दराने या कर्जासाठी व्याज आकारले जाते.

२) पगार तारण कर्ज -

रयत सेवक सहकारी बँक ही रयत शिक्षांग संस्थेतील सभासद कर्मचा-यांना त्यांच्या पगाराच्या तारणावर कर्ज उपलब्ध करून देते. सभासदाचे हमीपत्र विवारात घेऊन दरमहा पगारातून कर्ज फेडीचा हप्ता बांधून घेऊन सभासदास कर्ज मंजूर केले जाते. या कर्जाची मुदत पाच वर्षांची असते.

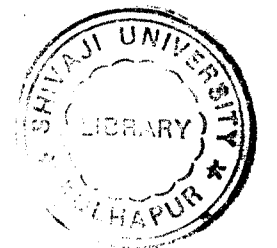
ही बँक पगारदार कर्मचा-यांची बँक असल्याने ती पुढील प्रकारच्या तारणावर कर्ज देत नाही.

- १) स्थावर तारण कर्ज
- २) सोने तारण कर्ज
- ३) माल तारण कर्ज
- ४) नजरगहाण कर्ज
- ५) विनातारण कर्ज

एकंदरित, रयत सेवक सहकारी बँक जी विविध प्रकारची कर्जे ठेवी-दारांना देत असते ती प्रामुख्याने पगाराच्या तारणावरची दिली जातात. सभासदांब्यतीरिक्त ही बँक इतरांना कर्ज देत नाही. सध्या "सोने तारण कर्ज योजना" चालू करणे बँकेच्या विचाराधीन आहे.

४.२ कर्ज विभागणी :

२.१ मुदतीनुसार वर्गीकरण -



अ) अल्प मुदत -

कर्ज मंजूर तारखेपासून १५ महिन्यांपर्यंत मुदत असते. बँकेच्या तातडीच्या कर्जाचा यात समावेश होतो.

आ) दीर्घ मुदत -

कर्ज मंजूर तारखेपासून ३५ महिणे ते ५ वर्षांपर्यंतची मुदत असते. बँकेने घर बांधणी कर्ज परतफेडीसाठी आठ वर्षांची मुदत दिलेली आहे.

व्याज दर -

बँक व्याज दर हा कर्ज प्रकार व कर्जाची रक्कम यावरून ठरवित असते. एप्रिल १९९२ मध्ये जाहीर झालेले व्याजदर तक्ता ४.१ मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता ४.१बँकेच्या कर्जावरील व्याज दर (एप्रिल, १९९२)

रक्कम (रुपये)	व्याज दर (टक्के)
१०,००० पर्यंत	१६
१०,००० ते २५,०००	१६.५
२५,००० च्या वर	१७

४.३ दिलेली कर्जे :

रयत सेवक सहकारी बँकेचे कर्जाचे व्यवहार प्रत्येक वर्षी कसे होत गेलेले आहेत याचा दीर्घकालीन आढावा घेणे उपयुक्त ठरते. कारण, या व्यवहारासंबंधीचे आकडे बँकेच्या प्रगतीचे निदर्शक असतात. कर्जाचे व्यवहार

नुसते वाढून चालणार नाही तर काळाच्या ओघात त्यांचा बळंशी उत्पन्न मिळते. आणि त्या आधारावरच बँकेचा अंतिम नफा ठरतो. एवढेच नव्हे तर, वाढते कर्जव्यवहार बँकेच्या लोकप्रियतेचे तसेच लोकांच्या बँकेवरील विश्वासाचे प्रतीक असते. या दृष्टिकोनातून बँकेच्या कर्ज व्यवहारातील बदलांचे आणि वाढीचे मूल्यमापन करणे उचित ठरेल.

४.३.१ एकूण कर्जे :

रयत सेवक सहकारी बँकेच्या कर्जव्यवहाराच्या वाढीचे विवरण तक्ता ४.२ मध्ये दिले आहे.

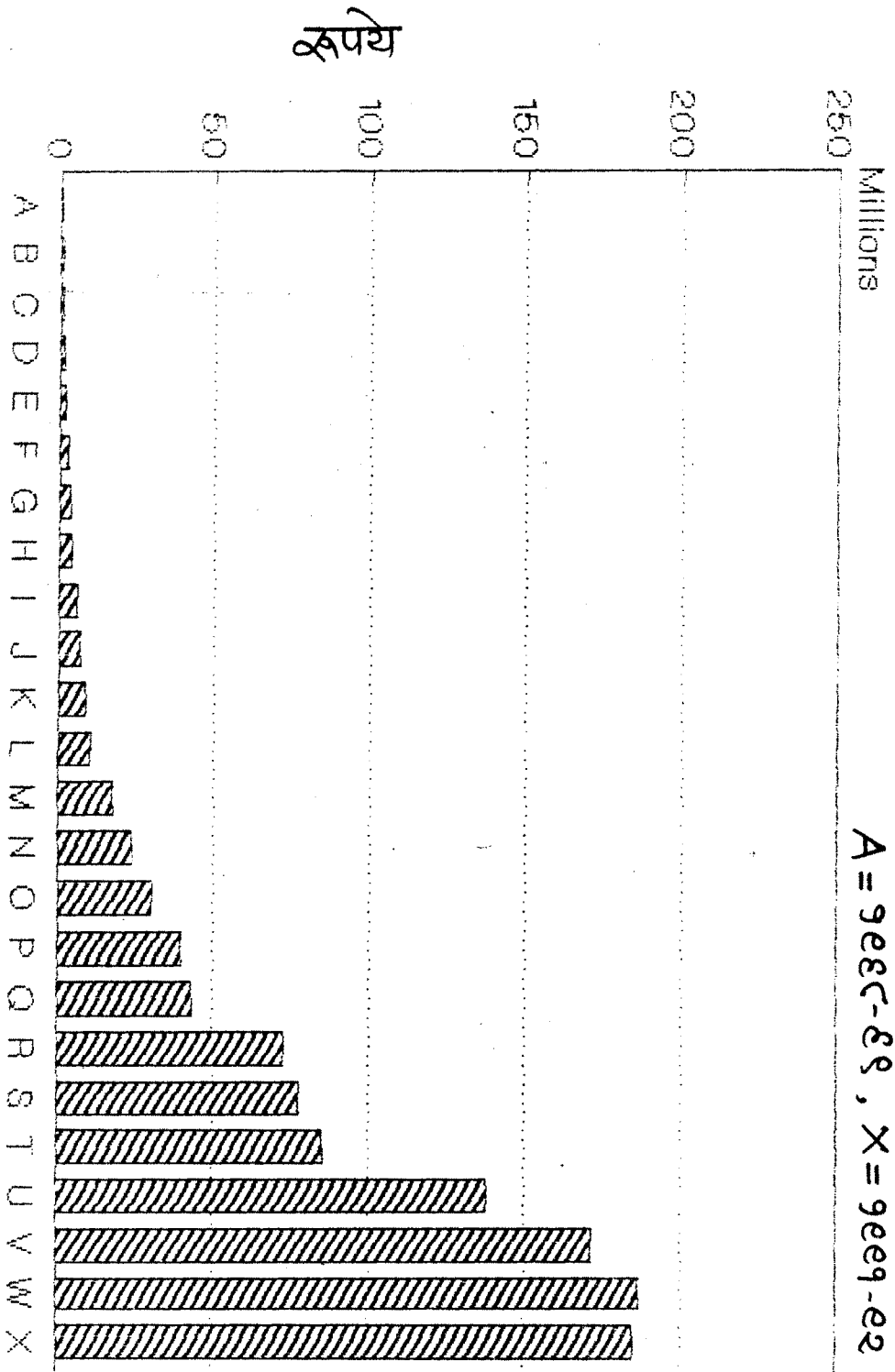
रयत सेवक सहकारी बँकेने दिलेली कर्जे (१९६८-६९ ते १९९१-९२)

वर्ष	एकूण कर्ज (रुपये)	कर्जाचा निर्देशांक	वार्षिक बदलाची टक्केवारी
१९६८-६९	७,२३,०७३	१००.००	--
१९६९-७०	८,४२,६८६	११६.५४	१६.५४
१९७०-७१	१२,१२,२६९	१६७.६६	४३.८६
१९७१-७२	१६,२०,८९१	२२४.१७	३३.७१
१९७२-७३	२०,८३,१८१	२८८.१०	२८.५२
१९७३-७४	२८,७७,३६५	३९७.९४	३८.१२
१९७४-७५	३६,५३,२७६	५०५.२४	२६.९६
१९७५-७६	४१,४९,२००	५७३.८३	१०.८४
१९७६-७७	५०,८४,६२७	७०३.२०	२२.५४
१९७७-७८	६६,७०,४४२	९२२.५१	३१.१९
१९७८-७९	८७,३०,४१७	१,२०७.४०	३०.८८
१९७९-८०	१,०४,६८,६६७	१,४४७.८०	१९.९१
१९८०-८१	१,७६,३५,४८०	२,४३८.९६	६८.४६
१९८१-८२	२,३६,९३,५६०	३,२७६.७९	३४.३५
१९८२-८३	३,००,९१,०४५	४,१६१.५५	२७.००
१९८३-८४	३,९६,९५,९३४	५,४८९.८९	३१.९२
१९८४-८५	४,३३,०६,२६७	५,९८९.२०	९.०९
१९८५-८६	७,२६,८३,०६१	१०,०५१.९६	६७.८३
१९८६-८७	७,७५,५०,२५४	१०,७२५.०९	१६.५८
१९८७-८८	८,५२,१३,८०७	१६,७८४.९५	९.८८
१९८८-८९	१३,७९,१६,५७३	१९,०७३,६७	६१.८५
१९८९-९०	१७,९९,७०,५८७	२३,७२७.९७	२४.४०
१९९०-९१	१८,६५,६८,०२६	२५,८०२,१३	८.७४
१९९१-९२	१८,४६,२१,६३६	२५,५३२.९२	-१.०४

संदर्भ - वार्षिक अहवाल, १९६८-६९ ते १९९१-९२, रयत सेवक
को-ऑपरेटिव्ह बँक लि. सातारा.

सूचकांक विवेचना कक्षा

4



रयत सेवक सहकारी बँकेने १९६८-६९ साली एकूण ७,२३,०७३ रुपयांची तर १९९०-९१ या वर्षात १८,३६,२२,००० रुपयांची कर्जे दिली होती. ही वाढ २५५ पटींची आहे. २४ वर्षात बँकेने आपले कर्ज व्यवहार २५० पटीहून अधिक वाढविले आहेत. ही वाढ केवळ संख्यात्मक नसून गुणात्मक आहे. कारण मध्यवर्ती बँकेच्या ध्येय धोरणांना अनुसरून बँकेने कर्ज वितरण केले आहे. आणि बँकेने कर्ज वितरण करून ठेवीदारांचा विश्वास संपादन केला आहे.

तक्ता ४.२ वरून आपणास असे दिसून येते की, फक्त १९९१-९२ सालचा अपवाद वगळता सतत २३ वर्षे बँकेच्या एकूण कर्जाचे प्रमाण वाढत गेलेले आहे. १९७८-७९ साली बँकेने दिलेली एकूण कर्जे ८७,३०,४१७ रुपयांची होती. १९६८-६९ शी तुलना करता, म्हणजे एका दशकात, ही वाढ १२ पटींची आहे. १९७९-८० साली बँकेने कर्ज व्यवहारासंबंधी कोटीच्या घरात प्रवेश केलेला दिसून येतो. तर १९८५-८६ साली पाच कोटींपेक्षा जास्त कर्ज दिलेले आहे. ते ७,२६,८३,०६१ रुपये एवढे होते. ही वाढ १९६८-६९ शी तुलना करता १०० पटींची आहे. यावरून असे दिसून येते की, बँकेची कर्ज पुरवठ्याची वाढ ही नेत्रदिपक आहे.

रयत सेवक सहकारी बँकेने दिलेल्या कर्जाचा निर्देशांक पाहिल्यास आपणास एक गोष्ट चटकन जाणवते आणि ती म्हणजे फक्त १९९१-९२ सालचा अपवाद वगळता सतत २३ वर्षे निर्देशांक वाढतच गेलेला आहे. १९६८-६९ ते १९७७-७८ या दशकात निर्देशांक १०० ते १,००० या मर्यादित वाढला आहे. सन १९७८-७९ ते १९८२-८३ या पाच वर्षात निर्देशांक १,२०० ते ४,००० या मर्यादित वाढलेला आहे, तर १९८३-८४ ते १९९१-९२ या नऊ वर्षांच्या काळात निर्देशांक ५,००० ते २६,००० या मर्यादित वाढलेला दिसून येतो. १९७६-७७ नंतर बँकेच्या कर्ज वितरणात विलक्षण वाढ झालेली दिसून येते.

एकूण कर्ज वितरण आणि कर्जांचा निर्देशांक याप्रमाणे कर्ज वितरणातील वार्षिक वाढीमध्ये १९९१-९२ या एकाच वर्षाचा अपवाद वगळता सातत्य राहिलेले दिसून येते. १९९१-९२ लाच फक्त वार्षिक वाढ उणे होती. १९६९-७० ते १९७८-७९ या दशकात वार्षिक वाढ १० ते ४३ च्या दरम्यान राहिलेली दिसून येते. १९८०-८१ सालची वार्षिक वाढ तर नजरेत भरण्यासारखी आहे. या वर्षी वार्षिक वाढीची टक्केवारी सर्वाधिक म्हणजे ६८.४६ होती. तसेच १९८५-८६ ची सुद्धा टक्केवारी त्या सालोसाल, म्हणजे ५३.६०, टक्के आहे. एकंदरित, १९६८-६९ ते १९९०-९१ या २३ वर्षांच्या काळात बँकेच्या कर्जांच्या वार्षिक बदलाची टक्केवारी कमी-अधिक होत गेलेली दिसून येते.

थोडक्यात, बँकेने मोठ्या प्रमाणात कर्ज पुरवठा करून कर्जदारांची गैरसोय दूर केलेली आहेच. पण त्यातून स्वतःचाही फायदा करून घेतलेला आहे. कारण बँकेला व्याजापोटी भरपूर रक्कम मिळत असते.

४.३.२ कर्ज पुरवठा :

रयत सेवक सहकारी बँक ही रयत शिक्षण संस्थेतील कर्मचा-यांनाच फक्त सभासद करून घेते. कारण ही बँक "पगारदार नोकरांच्या पत्तसंस्था" या प्रकारात मोडते आणि ती रयत शिक्षण संस्थेतील कर्मचा-यांनी स्थापन केलेली आहे आणि म्हणूनच ही बँक आपल्या सभासदांना व रयत शिक्षण संस्थेच्या शैक्षणिक शाखांना कर्ज देत असते.

रयत सेवक सहकारी बँक ही आपल्या सभासदांना पुढील विविध प्रकारची कर्जे देत असते.

१) साधे कर्ज -

हा कर्ज प्रकार दीर्घ मुदती कर्ज प्रकारात मोडतो. सभासदांना पगाराच्या तारणावर कर्ज दिले जाते. बँक सभासदाकडून हमी पत्र लिहून घेत असते. त्यानुसार कर्जाच्या हप्त्यांची कपात पगारातूनच केली जाते. कर्ज अर्जावरती दोन जामीनदार आणि दोन साक्षीदार यांच्या सहया लागतात व शाखा प्रमुखांच्या सह्याने शाखेतर्फे कर्ज अर्ज बँकेस पाठविला जातो.

१९८४-८५ पर्यंत ही बँक १०,००० रुपये साधे कर्ज देत होती. परंतु १९८५-८६ पासून ही कर्ज मर्यादा वाढवून १५,००० रुपये करण्यात आली. कर्ज परतफेडीचे हप्ते ४० होते. त्यानंतर सभासदांची वाढीव आर्थिक गरज विचारात घेऊन १.१२.१९८८ पासून या कर्जाची मर्यादा रुपये २५,०००/- करण्यात येऊन परत फेडीचे हप्ते ४० वरून ५० करण्यात आले. बँक या मर्यादेवरच थोबली नाही, तर १ एप्रिल, १९९२ पासून कर्जमर्यादा ३०,००० रुपये केली, आणि नंतर एप्रिल १९९३ पासून बँक साधे कर्ज ४०,००० रुपये देत आहे. परतफेडीचे हप्ते ५० वरून ५५ करण्यात आले आहेत.

बँक हे कर्ज सभासदांना पुढील कारणांसाठी देते.

अ) विमा हप्ते भरणे

आ) धार्मिक विधी

इ) घरगुती अडचण

ई) उसनवार घेतलेली रक्कम फेडण्यासाठी.

अलिकडे बँकेने वजावटीने कर्ज उपलब्ध करून देण्याची सुविधा निर्माण केली आहे. परंतु त्यासाठी पूर्वीच्या कर्जाचे कमीत कमी १३ हप्ते भरलेले पाहिजेत.

२) घर बांधणी कर्ज :

रयत सेवक सहकारी बँकेने १९७३-७४ पासून घरबांधणी कर्जाची सुविधा

उपलब्ध कसून दिलेली आहे. रयत शिक्षण संस्थेचा विस्तार खूप मोठा असल्याने सर्वच ठिकाणी संस्थेला सेवक निवासस्थाने बांधणे शक्य नाही. सेवकांची राहण्याची गैरसोय दूर व्हावी किंवा सेवानिवृत्तीनंतर त्यांना एका ठिकाणी स्थायिक होता यावे या उद्देशाने बँकेने हा कर्ज प्रकार सुरू केला आहे. अर्थात बँक फक्त नवीन घर बांधण्यासाठीच कर्ज देते असे नाही. तर या कर्ज प्रकाराचा उद्देश व्यापक झालेला आहे. पुढील कारणांसाठी बँक कर्ज देते.

अ) नवीन बांधकामासाठी

आ) घर, प्लॉट, फ्लॅट खरेदीसाठी

इ) घर दुरुस्तीसाठी

१९८४-८५ पर्यंत बँक घर बांधणी कर्ज २०,०००/- स्मये देत होती. १९८५-८६ पासून बँकेने ही कर्जमर्यादा स्मये ५०,००० एवढी केली. कर्ज परत-फेडीचे हप्ते ६० होते. १९८७-८८ पासून बँकेने ही कर्जमर्यादा आणखी वाढवून स्मये १,००,००० केली आहे. कर्ज फेडीचे हप्ते ६० वरून १०० करण्यात आले आहेत.

३) हप्तेबंद खरेदी कर्ज :

हप्तेबंद खरेदी कर्ज योजना बँकेने सन १९७८-७९ मध्ये केली आहे. या कर्जाची मर्यादा सुखातीची दोन वर्षे ५,००० स्मये होती. नंतर ती १०,००० स्मये करण्यात आली. १९८५-८६ सालापासून हे कर्ज तहकूब केले होते. पुढील कारणांसाठी हे कर्ज दिले जात होते.

१) वाहन खरेदी

२) टी.व्ही. खरेदी

३) कपाट खरेदी

१९८८-८९ पासून बँकेने ही कर्ज योजना रद्द केली आहे.

४) ठेवतारण कर्ज :

बँकेने ठेवतारण कर्ज योजना ही १९८०-८१ पासून सुरु केली आहे. बँकेतील दीर्घमुदती ठेवींवरती हे कर्ज दिले जाते. त्याचप्रमाणे रयत संचित बचत ठेव आणि कर्मवीर कॅश सर्टिफिकेटच्या तारणावरती बँक सभासदांना हे कर्ज उपलब्ध करून देत असते.

५) शाखा कर्ज :

ही कर्ज योजना बँकेने १९८०-८१ पासून सुरु केलेली आहे. रयत सेवक सहकारी बँक ही रयत शिक्षण संस्थेतील कर्मचा-यांची बँक असल्यामुळे रयत शिक्षण संस्थेच्या शैक्षणिक शाखांना म्हणजे प्राथमिक, माध्यमिक तसेच उच्च माध्यमिक शाळांना आणि महाविद्यालयांना बँक कर्ज देते. अर्थात बँक या शाखांना हे कर्ज फक्त इमारत बांधकामासाठीच देत असते.

६) तातडीचे कर्ज :

ही कर्ज योजना बँकेने १९८७-८८ पासून सुरु केली आहेत. सभासदांवर अचानक येणा-या संकटावर त्याला मात करता यावी किंवा अशा काळात त्याला आर्थिक मदत व्हावी म्हणून बँकेने ही कर्ज योजना सुरु केली आहे. बँक हे कर्ज १,००० रुपयाचे देत होती. परंतु सभासदांची वाढीव आर्थिक गरज विचारात घेता एप्रिल १९९३ पासून ही कर्जमर्यादा २,००० रुपये केली असून परतफेडीचे हप्ते १० ठेवलेले आहेत.

७) कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी :

ही कर्ज योजना बँकेने १९७६-७७ पासून सुरु केली. फक्त रयत सेवक सहकारी बँकेतील कर्मचा-यांसाठीच ही कर्जसुविधा उपलब्ध होती. कारण त्यावेळी

कर्मचा-यांचा भविष्य निर्वाह निधी बँकेकडे जमा होत होता. नंतर तो सरकारकडे जमा होऊ लागल्याने १९८२-८३ पासून बँकेने ही कर्ज योजना बंद केली आहे.

बँकेने वरील कारणांसाठी केलेला कर्जपुरवठा तक्ता ४.३ मध्ये सविस्तर दिलेला आहे.

गणना : ५ - ३

बिना विभाजन कायदाकाठी केविले व सुधारणे : [१९६०-६१ ते १९६२-६३]

क्र.	वर्ष	मार्ग क्र.	एवढे रकम कायदा	समाप्तवधी क्र.	एवढे रकम कायदा	संशोधन खर्चा	एवढे रकम कायदा	उपलब्ध क्र.	एवढे रकम कायदा
१.	२.	३.	४.	५.	६.	७.	८.	९.	
१९६०-६१	५, २३, ०५३	१००	-	-	-	-	-	-	
१९६१-६२	४, ४२, ६८६	१००	-	-	-	-	-		
१९६२-६३	१२, १२, ३६६	१००	-	-	-	-	-		
१९६३-६४	१६, २०, ८९१	१००	-	-	-	-	-		
१९६४-६५	२८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९६५-६६	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९६६-६७	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९६७-६८	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९६८-६९	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९६९-७०	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९७०-७१	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९७१-७२	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९७२-७३	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९७३-७४	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९७४-७५	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९७५-७६	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९७६-७७	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९७७-७८	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९७८-७९	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९७९-८०	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९८०-८१	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९८१-८२	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९८२-८३	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९८३-८४	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९८४-८५	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९८५-८६	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९८६-८७	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९८७-८८	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९८८-८९	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		
१९८९-९०	३६, ४३, ३५६	१००	-	-	-	-	-		
१९९०-९१	३९, ९२, २५०	१००	-	-	-	-	-		
१९९१-९२	४८, २६, ५५५	१००	-	-	-	-	-		

सं	शाखा सं	टक्के [र. कर्जागी]	साहाय्ये सं	टक्के [र. कर्जागी]	कर्मचारी मन्वित्य निरति निधी सं	टक्के [र. कर्जागी]
	१०	११	१३	१२	१४	१५
१२६८-६२	-	-	-	-	-	-
१२६२-७०	-	-	-	-	-	-
१२७०-७१	-	-	-	-	-	-
१२७१-७२	-	-	-	-	-	-
१२७२-७३	-	-	-	-	-	-
१२७३-७४	-	-	-	-	-	-
१२७४-७५	-	-	-	-	-	-
१२७५-७६	-	-	-	-	-	-
१२७६-७७	-	-	-	-	७,०३५	०.१६
१२७७-७८	-	-	-	-	८,१३४	०.१३
१२७८-७९	-	-	-	-	९,६८०	०.११
१२७९-८०	-	-	-	-	१४,७४५	०.१५
१२८०-८१	१,२०,०००	१.०७	-	-	२०,५८०	०.१७
१२८१-८२	३,१५,०००	१.३२	-	-	२५,४५०	०.१४
१२८२-८३	४,००,०००	१.३५	-	-	-	-
१२८३-८४	५४,१०,०००	१३.६५	-	-	-	-
१२८४-८५	५३,४५,५००	१३.१३	-	-	-	-
१२८५-८६	५१,५५,०००	७.०९	-	-	-	-
१२८६-८७	५१,६९,१००	६.६६	-	-	-	-
१२८७-८८	३९,८६,८३५	४.६७	१,७८,९९०	०.३१	-	-
१२८८-८९	१७,४५,५००	१.३७	१,५४,५११	०.११	-	-
१२८९-९०	१६,८४,३३०	०.९८	३,६०,४८४	०.१५	-	-
१२९०-९१	११,७५,०३०	०.६३	४,६८,११२	०.३५	-	-
१२९१-९२	९,३५,६००	०.५१	५,८८,७७५	०.३३	-	-

संकेत : तसिप.

तक्ता ४.३ मध्ये सन १९६८-६९ ते १९९१-९२ या काळात रयत सेवक सहकारी बँकेने विविध कारणांसाठी केलेला कर्जपुरवठा दिलेला आहे. सन १९६८-६९ साली बँकेने साधे कर्ज हे ७,२३,०७३ रुपये दिले होते. १९७८-६९ साली म्हणजे दहा वर्षांनी बँकेने हे कर्ज ८३,३५,६९५ रुपयाचे दिले. ही वाढ ११.५ पटींची आहे. १९८०-८१ साली बँकेच्या साध्या कर्जाचा आकडा एक कोटीच्या घरात गेला. बँकेने १९८५-८६ साली हा आकडा पाच कोटीच्या वरती नेता. ही वाढ १९६८-६९ शी तुलना करता ८० पटींची आहे. १९८८-८९ साली बँकेचा हा आकडा १० कोटींच्या वर गेला. १९९१-९२ साली या बँकेने साधे कर्ज १५,२३,५१,७९९ रुपयांचे दिले. १९६८-६९ शी तुलना करता ही वाढ २१७ पटींची आहे.

रयत सेवक सहकारी बँकेच्या साध्या कर्जाची एकूण कर्जाशी असणारी टक्केवारी पाहिली असता एक गोष्ट प्रकर्षाने जाणवते आणि ती म्हणजे १९६८-६९ ते १९७२-७३ या काळात साध्या कर्जाची एकूण कर्जाशी असणारी टक्केवारी १०० आहे. म्हणजेच, बँकेने या पाच वर्षांत साध्या कर्जाव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही प्रकारचे कर्ज दिलेले नाही. १९७३-७४ नंतरच्या काळात मात्र बँकेने विविध कर्ज योजना सुरु केल्या १९७८-७९ साली या बँकेने साधे कर्ज रुपये ८३,३५,६९५ दिले. १९६८-६९ च्या कर्जाशी तुलना करता वाढ ११.५ पटींची होती. एकूण कर्जाशी १९७८-७९ सालची असणारी टक्केवारी ९५.४७ आहे. १९८८-८९ ची एकूण कर्जाशी असणारी टक्केवारी १०.१८ आहे तर १९९१-९२ ची ८२.५२ आहे. तक्त्यावरून साध्या कर्जाची एकूण कर्जाशी असणारी टक्केवारी काही वर्षांचा अपवाद वगळता कमी कमी होत गेली. याचे कारण म्हणजे बँकेने विविध कर्ज योजना सुरु केल्या. एकंदरीत रयत सेवक सहकारी बँकेच्या एकूण कर्जाच्या टक्केवारीत सर्वाधिक टक्केवारी असणारा "साधे कर्ज" हाच प्रकार आहे. हे कर्ज बँकेला जास्त फायदा मिळवून देणारे आहे.

घर बांधणी कर्जाच्या बाबतीत १९७३-७४ या वर्षी बँकेने ८,८१० स्मयांची घर बांधणी कर्जे दिलेली होती. अगदी दोन वर्षांतच बँकेच्या या कर्जाचा आकडा दीड लाखांच्या घरात गेला. १९७३-७४ शी तुलना करता ही वाढ १७ पटीपेक्षा जास्त होती. १९८१-८२ साली बँकेचा हा आकडा १३,१५,९३० होता. ही वाढ सुस्वातीच्या वर्षाशी तुलना करता १४९ पटींची होती. १९८७-८८ साली बँकेने दिलेली घर बांधणी कर्जे ही ५२,३०,६३७ रुपये होती. ही वाढ ५९३ पटींची होती. १९८९-९० साली तर बँकेच्या या कर्जाचा आकडा कोटीच्या घरात गेला. ही वाढ १,५६८ पटींची होती. अध्ययन काळाच्या शेवटच्या वर्षी, म्हणजे १९९१-९२ साली, बँकेने दिलेली घर बांधणी कर्जे २,४८,३०,९८८ स्मयांची होती. ही वाढ २,८१८ पटींची होती. अशा रीतीने बँकेने अल्पावधीत मोठ्या प्रमाणात घर बांधणीसाठी कर्जपुरवठा केलेला आहे.

रयत सेवक सहकारी बँकेच्या घर बांधणी कर्जाची एकूण कर्जाशी असणारी टक्केवारी पाहता, १९७३-७४ साली ती १.७७ टक्के १९७७-७८ साली ५.३८ टक्के १९८३-८४ साली ४.०९ टक्के आणि १९९१-९२ साली १३.४५ टक्के होती. १९७५-७६ ते १९९१-९२ या १७ वर्षांच्या काळात या कर्जाची एकूण कर्जाशी असणारी टक्केवारी ३ ते १३ या दरम्यान शेवटच्या तीन वर्षांत ही टक्केवारी वाढत गेली.

हातेबंद खरेदी कर्जाच्या बाबतीत ही कर्ज योजना बँकेने १९७८-७९ पासून सुरु केली. या वर्षी बँकेने १,५१५ स्मयांची कर्जे दिली. या कर्जाचा आकडा दोन वर्षांतच दोन लाखांच्या घरात गेला; १९८०-८१ साली तो २,०३,७५७ झाला. ही वाढ १३४ पटींची आहे. त्यानंतरच्या काळात १९८२-८३ चा अपवाद वगळता हे कर्जे प्रमाण कमी होत गेले. १९८४-८५ साली बँकेने फक्त ४४,६२८ स्मयांची कर्जे दिली. १९७८-७९ शी तुलना करता ही वाढ २९

पट्टीची आहे. १९८७-८८ साली तर हे कर्ज फक्त रु. ४५९ एवढेच होते. आणि कर्ज दारांची संख्या केवळ सहा होती. कारण, बँकेने हप्तेंबंद खरेदी कर्ज तहकूब ठेवलेले होते.

रयत सेवक सहकारी बँकेच्या हप्तेंबंद खरेदी कर्जाची एकूण कर्जांशी असणारी टक्केवारी सुरुवातीच्या वर्षी, म्हणजे १९७८-७९ साली, ०.०३ होती, १९८०-८१ ला ती १.१५ झाली. १९८७-८८ साली मात्र ही टक्केवारी सर्व वर्षात कमी ०.०२ टक्के राहिली.

ठेव तारण कर्ज योजना बँकेने १९८०-८१ साली सुरु केली. या वर्षी बँकेने १,२२,८०० रूपांची कर्जे दिली. बँकेने १९८२-८३ साली ही कर्जे १५,३३,८७३ रूपांची दिली. ही वाढ १२ पट्टीची होती. त्या नंतरची तीन वर्षे कर्जांचे प्रमाण कमी झाले. १९८७-८८ पासून १९८९-९० पर्यंत या कर्जांचे प्रमाण वाढत गेले. १९८९-९० साली बँकेने ६८,९२,२५९ रूपांची कर्जे दिली. १९८०-८१ शी तुलना करता ही वाढ ५६ पट्टीची होती. १९९१-९२ साली बँकेने या प्रकारची कर्जे ५९,१४,४७४ रूपांची दिली. मूळ वर्षांशी तुलना करता ही वाढ ४८ पट्टीची होती.

बँकेच्या ठेव तारण कर्जाची एकूण कर्जांशी असणारी टक्केवारी १९८०-८१ साली ०.६९ होती, तर १९८२-८३ ला ५.०९ टक्के होती. १९८०-८१ ते १९९१-९२ या बारा वर्षांच्या कालखंडात १९८५-८६ साली या कर्जांची टक्केवारी सर्वाधिक (९.४२ टक्के) होती. १९९१-९२ साली ती ३.२० टक्के राहिली. एकंदरित या १२ वर्षांच्या काळात या कर्जांची एकूण कर्जांशी असणारी टक्केवारी ०.६९ ते ९.४२ या दरम्यान राहिली.

शाखा तारण कर्ज योजना बँकेने १९८०-८१ साली सुरु केली. रयत शिक्षण संस्थेच्या शैक्षणिक शाखांना केलेला कर्ज पुरवठा यात येतो.

कर्ज योजना स्थापणेवर्षी बँकेने विविध शाखांना केलेला कर्जपुरवठा १,९०,००० रूपये होता. १९८३-८४ साली तो ५४,१०,००० रूपयांपर्यंत वाढला. १९८०-८१ ते १९९१-९२ या बारा वर्षांतील हा सर्वाधिक कर्जपुरवठा होता. १९८०-८१ शी तुलना करता ही वाढ २८ पटींची होती. १९८७-८८ साली हा कर्ज पुरवठा ३९,८६,८३५ रूपयांचा होता. ही वाढ २० पटींची होती. १९९१-९२ साली कर्ज पुरवठा ९,३५,६०० रूपये एवढाच मर्यादित होता. पहिल्या चार वर्षांत कर्जाची आकडेवारी वाढत गेली. परंतु त्यानंतर मात्र १९८६-८७ चा अपवाद वगळता कर्जाचे प्रमाण कमी कमी होत गेले. रयत शिक्षा संस्थेच्या शाखा स्वयंपूर्ण होत असल्याचे हे घटक आहे.

बँकेच्या शाखा कर्जाची एकूण कर्जांशी असणारी टक्केवारी १९८०-८१ साली फक्त १.०७ टक्के होती. बारा वर्षांच्या काळाती सर्वाधिक टक्केवारी (१३.६५) असणारी वर्ष १९८३-८४ हे होते. त्या सालोसाल १९८४-८५ ची टक्केवारी (१२.१३) होती. १९८५-८६ पासून बँकेची या कर्जांची एकूण कर्जांशी असणारी टक्केवारी सातत्याने घटत गेली.

तातडीच्या कर्जाची योजना बँकेने १९८७-८८ साली सुरु केली. या वर्षी बँकेने १,७८,९९० रूपयांची कर्जे दिली. १९८९-९० साली ही कर्जे २,६०,४८४ रूपयां पर्यंत पोचली ही वाढ जवळ जवळ दोड पटीची होती. अध्ययन काळाच्या शेवटच्या वर्षी ही रक्कम ५,८८,७७५ रूपयांची होती. योजना स्थापना वर्षांशी, म्हणजे १९८७-८८ शी, तुलना करता ही वाढ ३.२८ पटींची होती. सभासदांना उदभवणारी अचानक गरज भागविण्यासाठी हे कर्ज बँकेने सुरु केले आहे.

बँकेच्या तातडीच्या कर्जांची एकूण कर्जांशी असणारी टक्केवारी १९८७-८८ साली फक्त ०,२१ होती. १९८८-८९ चा अपवाद वगळता ती

सतत वाढत गेलेली दिसून येते. अध्ययन काळाच्या शेवटच्या वर्षी, म्हणजे १९९१-९२ साली मात्र ही टक्केवारी ०.३२ एवढीच होती.

कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी कर्ज योजना बँकेने १९७६-७७ साली सुरु केली. त्या वर्षी बँकेने ७,०३५ रुपयेची कर्जे दिली. चौथ्यावर्षी ही रक्कम १०,००० च्या वर गेली. १९६१-८२ साली बँकेने २५,४५० रुपयांची कर्जे दिली. ही वाढ साडे तीन पटीपेक्षा जास्त होती. अगदी सुरुवातीपासून कर्जाची रक्कम सतत वाढत गेली. १९८२-८३ पासून बँकेने ही कर्ज योजना बंद केली.

बँकेच्या या कर्जाची एकूण कर्जांशी असणारी टक्केवारी १९७६-७७ साली ०.१६ होती. त्यापुढील दोन वर्षे ती कमी झाली आणि त्यानंतरची दोन वर्षे ती वाढत गेली. सहा वर्षांच्या काळात या कर्जाची एकूण कर्जांशी असणारी टक्केवारी ०.११ ते ०.१६ दरम्यान राहिली.

४.४ धकबाकी :

बँकेकडून कर्जाच्या व्यवहारात दाखविली जाणारी प्रगती ही बँकेच्या विकासाची एक कसोटी ठरते. प्रगतीमुळे बँकेच्या कार्याचा पसारा वाढत जातो. बँकेविषयी ग्राहकांमध्ये विश्वास व जिज्हाळा निर्माण होतो आणि अंतिमतः बँकेची लाभप्रदता वाढत जाते. तथापी त्यासाठी बँकेला एका बाबतीत बरीच दक्षता घ्यावी लागते आणि ती म्हणजे कर्जवसुली होय. दिलेल्या कर्जाची वसुली वेळेवर होत राहिल्यासच बँकेचा पैसा खेळता राहतो आणि त्यातून बँकेला अपेक्षित उत्पन्न मिळविणे शक्य होते. दुसऱ्या शब्दात सांगावयाचे म्हणजे, दिलेली कर्जे शक्यतो धकबाकीत राहता कामा नयेत. धकबाकी मोठी असल्यास, आणि काळाच्या ओघात तिचे प्रमाण वाढत गेल्यास, त्यातून बँकेवर आर्थिक आपत्ती ओढवते. बँकेकडील खेळत्या भांडवलाचा ओघ जादू लागतो.

आणि त्यातून उत्पन्न झेमळविण्याचे बँकेचे सामर्थ्य क्षीण बनत जाते. ही फटना अबाधितपणे घडत राहिल्यास त्यामुळे बँकेच्या अस्तित्वालाच धोका पोहोचण्याचा संभव असतो. म्हणून धकबाकीचे एकूण कर्जांशी असणारे प्रमाण हेही बँकेच्या प्रगतीची एक कसोटी म्हणून विचारात घ्यावे लागेल. या दृष्टीने रयत सेवक सहकारी बँकेची परिस्थिती कशी आहे याचे अवलोकन तक्ता ४.४ मधील आकडेवारीवरून आपणास करता येईल.

रयत सेवाक सहकारी कृषी धरणाची
[१९६८-६९ (ते १९९१-९२)]

वर्ष	धरणाची [संघे]	निर्दिष्टांक	प्रतीवर्षी वाढ [टक्के]	एकूण कर्जाची धरणाचीये प्रमाणात [टक्के]	
				३	४
१९६८-६९	१८, १६७	१००	-		२.५१
१९६९-७०	२२, २४७	१२२.४६	२२.४६		२.६४
१९७०-७१	२४, ६५०	१३५.६९	१०.८०		२.०३
१९७१-७२	३६, ०५९	१९८.४९	४६.२८		२.२२
१९७२-७३	३९, ०९५	१६०.१५	- १९.३१		१.३९
१९७३-७४	४८, ७४४	२६८.३१	६७.५३		१.६९
१९७४-७५	५६, २७४	३०९.७६	१५.४५		१.५०
१९७५-७६	५२, ७६६	२९०.४५	- ०६.२३		१.२७
१९७६-७७	६०, ५७९	३२३.४०	१४.८१		१.१९
१९७७-७८	५५, ८९९	३०७.७०	- ९.०.७६		०.८३
१९७८-७९	४०, ५३०	२२३.०९	- २७.४९		०.४६
१९७९-८०	५५, ०६९	३०३.१३	३५.८०		०.५२
१९८०-८१	५७, ९३१	३१८.८८	५.२०		०.३२
१९८१-८२	५५, ०६९	३०३.१३	- ४.९४		०.२३
१९८२-८३	१, १४, ११०	६२८.१२	१०७.२१		०.३७
१९८३-८४	२, ७१, २६४	१, ७९३.१७	१३७.७२		०.६८
१९८४-८५	२, ६५, ९८६	१, ७६४.१२	- १.९५		०.६१
१९८५-८६	३, ५१, ५६१	१, ९३५.१६	३२.१७		०.५२
१९८६-८७	५, ३५, २८४	२, ९७६.४६	५२.२६		०.६९
१९८७-८८	८, २७, ७७४	४, ५५४.८२	५४.५९		०.९७
१९८८-८९	१०, ८७, ५५०	५, ९८६.४०	३१.४३		०.७९
१९८९-९०	१५, ९५, ९३२	८, ७८४.७९	४६.७५		०.९३
१९९०-९१	४, ३८, ३६, ०९०	२, ४१, २९५.१५	२६४६.७४		२३.५०
१९९१-९२	६, ९२, ४३, ७७४	३, ८१, १४९.५७	५७.९६		३७.५१

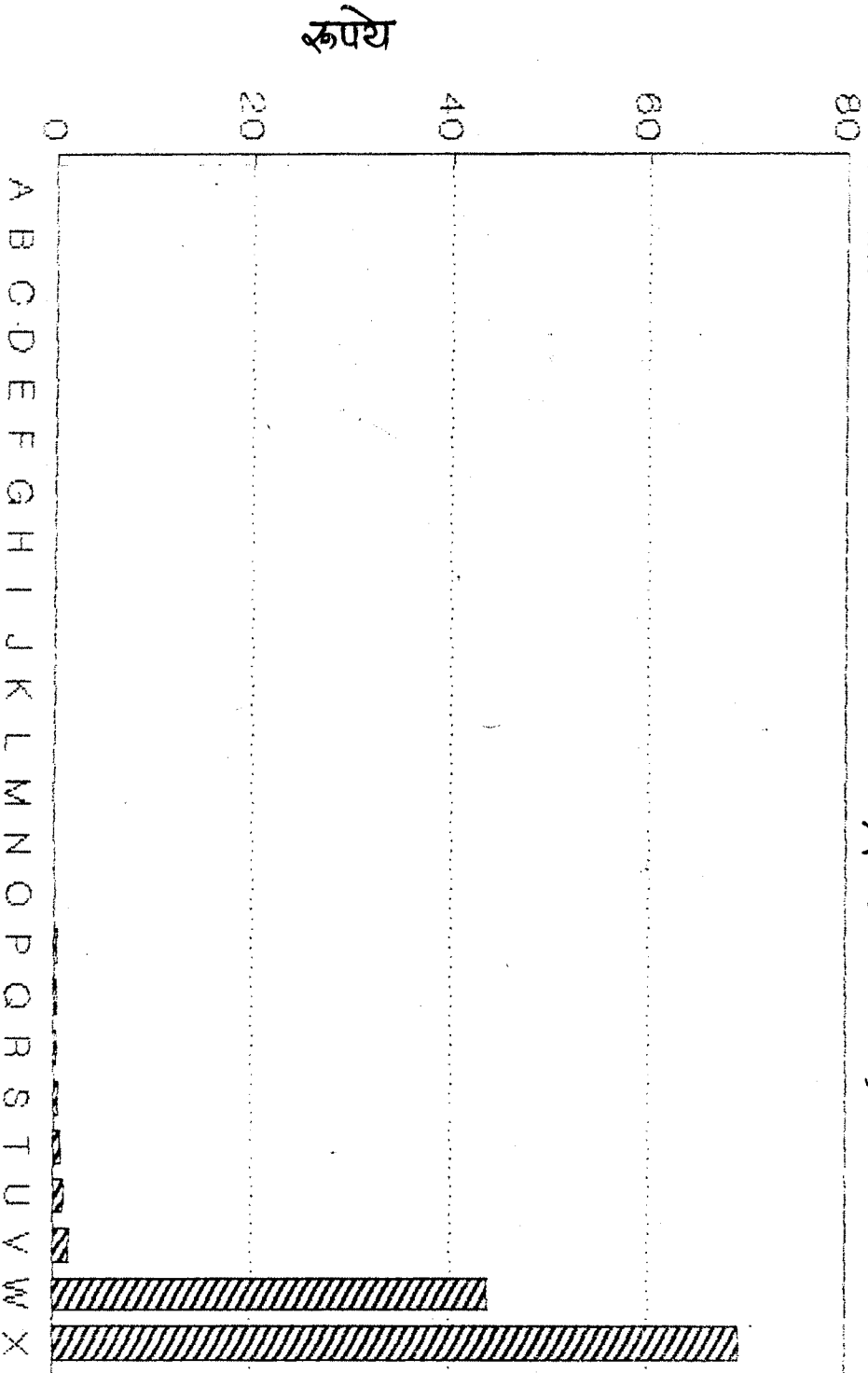
संख्या : १०४

व्यक्त्या शिकविका

5

Millions

A = १९६८-६९, X = १९९१-९२



तक्ता ४.४ मध्ये रयत सेवक सहकारी बँकेची सन १९६८-६९ ते १९९१-९२ या चौवीस वर्षांच्या काळातील प्रत्येक वर्षाची थकबाकी दिलेली आहे. त्याचप्रमाणे एकूण कर्जाशी थकबाकीचे असलेले प्रमाणाही दिलेले आहे. बँकेचे कार्य यशास्वीरित्या चालण्यासाठी तिची कर्जसुली मोठ्या प्रमाणात असावी लागते. थकबाकी जर जास्त असेल तर बँक धोक्यात येऊ शकते.

रयत सेवक सहकारी बँकेच्या थकबाकीबाबत तक्त्यावरून असे दिसून येते की, १९६८-६९ साली बँकेची थकबाकी ही १८,१६७ रुपये होती. १९७१-७२ पर्यंत थकबाकी सातत्याने वाढत गेली. यावर्षी थकबाकी ३६,०५९ रुपये होती. म्हणजे चार वर्षांत थकबाकी जवळजवळ दुप्पट झाली. परंतु त्यानंतरच्या वर्षी थकबाकी कमी झाली. २४ वर्षांच्या कालखंडात १९७२-७३, १९७५-७६, १९७७-७८, १९७८-७९, १९८४-८५, १९८१-८२ या सहा वर्षांचा अपवाद वगळता थकबाकी वाढत गेलेली दिसते. अर्थात थकबाकी वाढीचे प्रमाण अत्यल्प आहे. १९७९-८० १९७९-८० साली बँकेची थकबाकी ५५,०६९ रुपये एवढीच होती. १९६८-६९ शी तुलना करता ही वाढ तिप्पट होती. १९८२-८३ साली बँकेच्या थकबाकीचा आकडा लाखाच्या घरात गेला. १९९०-९१ ला मात्र थकबाकीचे प्रमाण खूपच वाढले. या वर्षाची थकबाकी ४,३८,३६,०९० रुपये होती. ही वाढ २,४१२ पटींची होती. अध्ययन काळाच्या शेवटच्या वर्षी, १९९१-९२ साली, थकबाकी ६,९३,४३,४४४ रुपयांपर्यंत वाढली. ही वाढ ३,८११ पटींची होती. तक्त्यावरून शेवटच्या दोन वर्षांतील थकबाकी जास्त असलेली दिसून येते.

बँकेच्या थकबाकीचा निर्देशांक पाहिला असता, १९७८-७९ साली, म्हणजे पहिल्या १० वर्षांत, तो २२३.०९ पर्यंत वर गेला. विशेष म्हणजे, १९८३-८४ साली तो हजार्याच्या घरात गेला (१,४९३.१७) त्याही पुढे १९९०-९१ मध्ये या निर्देशांकाने लाखाच्या घरात प्रवेश केला. त्याच्या

पुढच्याच वर्षी, म्हणजे १९९१-९२ साली, त्याने ३,८१,१४९.५७ एवढी उंची गाठली.

बँकेच्या फकबाकीची प्रतीवर्षी होणारी वाढ टक्केवारीत पाहिली असता १९६९-७० साली ही वाढ २२.४६ होती. १९६८-६९ ते १९९१-९२ या २४ वर्षांत सदा वर्षे फकबाकीची वार्षिक वाढ उणे झालेली दिसून येते. अर्थात ही गौरवास्पद बाब आहे. १९८२-८३ साली फकबाकी जास्त राहिली. तिची वार्षिक वाढ १०७.२१ एवढी जास्त होती. १९८३-८४ नंतर पुढील सहा वर्षे ती बरीच कमी राहिली. १९९०-९१ ची मात्र फकबाकीची वार्षिकवाढ नजरेत भरण्यासारखी आहे. ती २,६४६.७४ टक्के एवढी प्रचंड होती. २४ वर्षातील सर्वाधिक टक्केवारी असणारे हे वर्ष आहे. अध्ययन काळाच्या शेवटच्या वर्षी फकबाकीच्या वार्षिक वाढीची टक्केवारी फक्त ५७.९६ होती.

रयत सेवक सहकारी बँकेच्या फकबाकीचे एकूण कर्जांशी असणारे प्रमाण पाहिले असता मात्र ते अत्यल्प आहे असे दिसून येते. १९६८-६९ साली एकूण कर्जांशी फकबाकीचे प्रमाणे केवळ २.५१ टक्के एवढेच होते. त्यानंतर काही वर्षांचा अपवाद वगळता १९८९-९० पर्यंत ते कमी होत गेले. १९७७-७८ पासून तर हे प्रमाण अगदीच कमी (०.८३ टक्के) होते. १९९०-९ आणि १९९१-९२ या दोन वर्षी मात्र एकूण कर्जांशी फकबाकीच्या प्रमाणाची असणारी टक्केवारी खूपच वाढून ती अनुक्रमे २३.५० आणि ३७.५१ टक्क्यांपर्यंत पोचली.

१९६०-६१ आणि १९९१-९२ या दोन वर्षी बँकेची फकबाकी वाढण्याची कारणे अशी की, ब-याच सभासदांनी बँक हप्ते स्थगित करण्याचे विनंती उर्ज केले होते. त्याशिवाय मयत सभासदांची संख्याही इतर वर्षांशी तुलना करता जास्त राहिली होती.

एकंदरित रयत सेवक सहकारी बँकेची फकबाकी काळजी करण्याइतकी

जास्त नाही. एकूण कर्जांशी धक्काकीचे असणारे प्रमाण आदीच कमी आहे. आणि ही बाब बँकेच्या कार्यक्षमतेचे प्रतीक आहे. ही बँक पगारदार नोकरांची असल्याने कर्जांची वसुली परस्पर पगारातूनच होत असते आणि म्हणूनच बँकेचे धक्काकीचे प्रमाण जास्त नाही. अर्थात काही कारणांमुळे धक्काकी राहिलेली दिसून येते. ती कारणे म्हणजे सभासदांचा मृत्यू, सभासद संस्था सोडून जाणे, कर्ज हप्ता स्थगितीबाबत सभासदाने केलेली विनंती ही होत. अर्थात हे प्रकार फार मोठ्या प्रमाणावर होत नाहीत. त्यामुळे रयत सेवक सहकारी बँकेची धक्काकी मोठ्या प्रमाणात नाही आणि त्यामुळे बँकेला आपली प्रगती साधता आलेली आहे.

४.५ गुंतवणूक संरचना :

बँकेकडे जमा होणारा पैसा उत्पन्न मिळविण्यासाठी बँक विविध पध्दतीने उपयोगात आणित असते. कर्ज हा त्यापैकी एक मार्ग आहे. अर्थात तो सर्व मार्गांमध्ये सर्वात महत्त्वाचा आहे. कर्जामधूनच बँका आपले बळंशी उत्पन्न मिळवित असतात. असे असले तरी कर्जाची विभागणी अल्पकालीन आणि दीर्घकालीन अशी करण्यात बँकांना हुशारी दाखवावी लागते. कर्जाव्यतिरिक्त वेगवेगळ्या रितीने गुंतवणुकीतही पैसा अडकवावा लागतो. अशा गुंतवणुकी सामान्यतः सरकारी शेर्यांत केल्या जातात. त्या करतानादेखील त्यांच्या पक्वतेचा वेगवेगळा कालावधी ठेवण्याचा प्रयत्न केला जातो. बँकेची रोखता आणि लाभप्रदत्ता यांचा मेळ घालण्याचा एकंदर प्रयत्नाचाच हा एक भाग असतो. बँकांना रोखे बाजार उपलब्ध असतो. गरजेनुसार या बाजारात रोखे विकून बँकेला आपला पैसा मोकळा करून घेणे शक्य असते. असे करताना नुकसानीची शक्यता कमी असते. गरज नसताना पैसा रोख ठेवण्यात बँकांचेच नुकसान होते. कारण पैसा एका पटीने उत्पन्न न देणारा, म्हणजे मृतप्राय, असतो. याकरिता गरज नसेल तोपर्यंत तो रोख्यांमध्ये गुंतवून ठेवला तर त्यावर बँकांना उत्पन्न मिळत

राहते, म्हणजे ही गुंतवणूक उत्पादक ठरते. याचबरोबर, वर सांगितल्या-प्रमाणे गरज असल्यास त्याचे रोख पैशात परिवर्तन करता येत असल्याने रोखे हे बँकांची रोख-राखण्यालाच हातभार लावतात.

रयत सेवक सहकारी बँकेने आपला काही पैसा कर्ज व्यवहारात कसा गुंतविला आहे याचे विश्लेषण पाठीमागच्या उपघटकात केले आहेच, आता गुंतवणुकीच्या व्यवहारांचा उहापोह करावयाचा आहे. त्यासाठी प्रथम एकंदर गुंतवणुकीची प्रगती पाहू आणि त्यानंतर त्या रकमांची फोड कशी केली आहे याचा विचार करू.

१९६८-६९ ते १९९०-९१ या काळात बँकेने केलेली एकूण गुंतवणूक तक्ता ४.५ मध्ये दिलेली आहे.

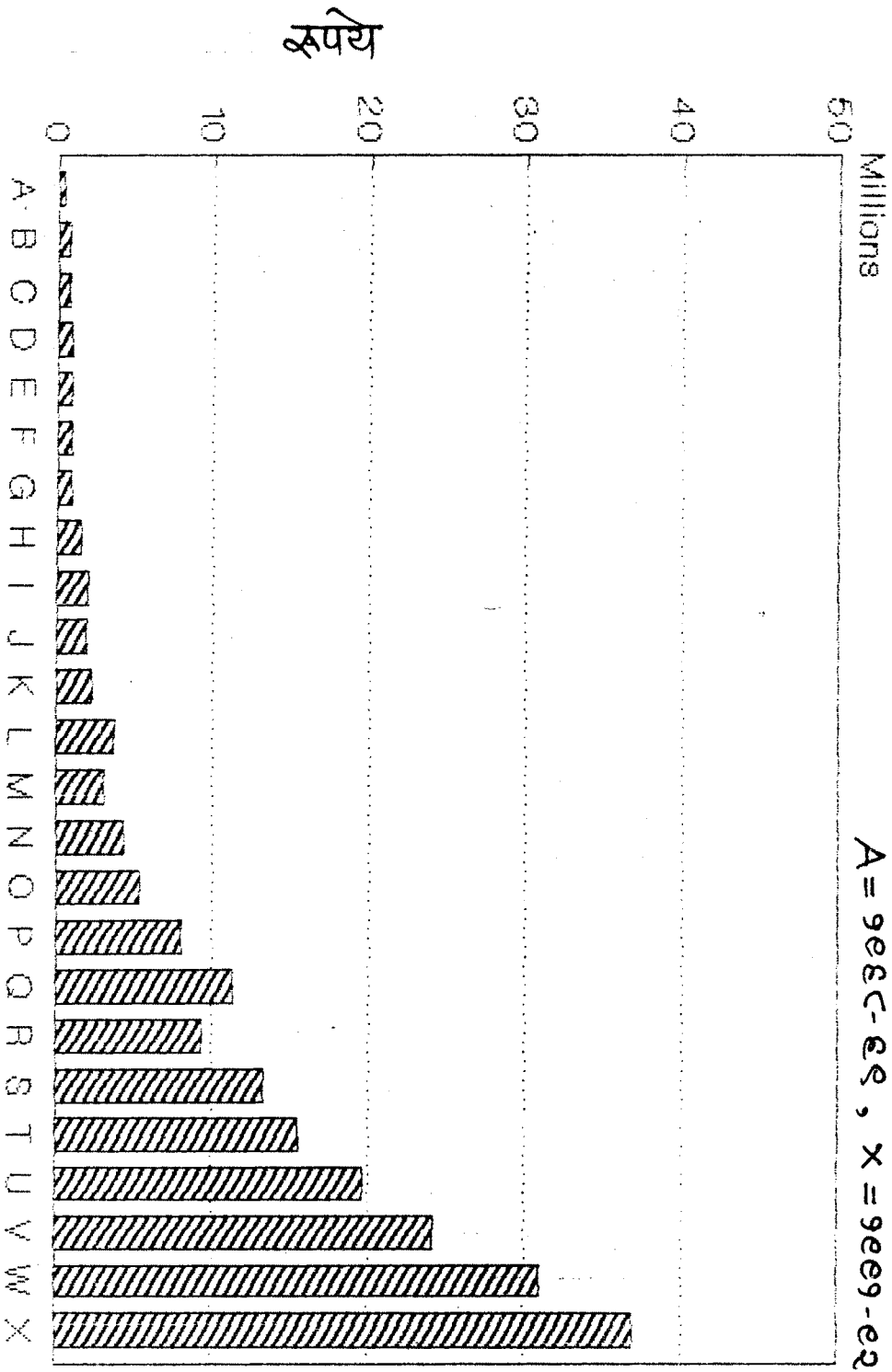
रयत सेवक सहकारी बँकेने केलेली गुंतवणूक

(१९६८-६९ ते १९९१-९२)

वर्ष	एकूण गुंतवणूक (रुपये)	वार्षिक वाढ (टक्के)
१९६८-६९	३,७७,७५०	-
१९६९-७०	७,६२,७५०	१०१.९१
१९७०-७१	७,८७,७५०	३.२८
१९७१-७२	९,५७,७५०	२१.५८
१९७२-७३	९,६७,७५०	१.०४
१९७३-७४	८,८७,७५०	- ८.२६
१९७४-७५	८,८७,७५०	००
१९७५-७६	१५,१७,४२८	७०.९२
१९७६-७७	२०,०३,०९५	३२.००
१९७७-७८	१८,७३,३२२	- ६.४७
१९७८-७९	२३,१०,०४२	२३.३१
१९७९-८०	३६,८३,६७९	५९.४६
१९८०-८१	३१,०८,०८२	- १५.६२
१९८१-८२	४३,५८,७९५	४०.२४
१९८२-८३	५३,३४,८५३	२२.३९
१९८३-८४	८०,४७,७५०	५०.८५
१९८४-८५	१,१२,९६,७५०	४०.३७
१९८५-८६	९३,३५,५१०	- १७.३६
१९८६-८७	१,३२,७९,७६३	४२.२५
१९८७-८८	१,५५,५५,६०९	१७.१३
१९८८-८९	१,९६,२०,२२५	२६.१२
१९८९-९०	२,४१,८४,७२४	२३.२६
१९९०-९१	३,०९,४९,६८२	२७.९६
१९९१-९२	३,६९,०२,९३३	१९.२३

संदर्भ - तत्रैव.

संकेतों के अक्षरों की संख्या



तक्ता ४.५ मध्ये रयत सेवक सहकारी बँकेने केलेली गुंतवणूक (१९६८-६९ ते १९९१-९२) या काळातील दाखिली आहे. तक्त्यावरून असे दिसून येते की, १९६८-६९ साली बँकेने रुपये ३,७७,७५० एवढी गुंतवणूक केली होती. तर अध्ययन काळाच्या शेवटच्या वर्षी, म्हणजे १९९१-९२ साली, केलेली गुंतवणूक ही रुपये ३,६९,०२,९३३ आहे. म्हणजे ही वाढ ९७ पटींची आहे. सन १९७५-७६, १९७७-७८, १९८०-८१ आणि १९८५-८६ या वर्षांचा अपवाद वगळता बँकेने केलेली गुंतवणूक सतत वाढत गेल्याचेच दिसते. १९७८-७९ साली बँकेची गुंतवणूक २३,१०,०४२ रुपये होती. म्हणजे या पहिल्या दशकातील ही वाढ सहा पटीहून जास्त होती. १९८४-८५ साली बँकेची गुंतवणूक कोटीच्या घरात गेली. या साली बँकेने केलेली गुंतवणूक १,१२,९६,७५० रुपये होती. १९६८-६९ शी तुलना करता २९ पटींची होती.

रयत सेवक सहकारी बँकेने केलेल्या गुंतवणुकीची वार्षिक वाढ पाहता फक्त ४ वेळा ती उणे झाली. आणि इतर काळात तिच्यात चढउतार झाले. १९६९-७० साली बँकेच्या गुंतवणुकीची वार्षिक टक्केवारी १०१.९१ होती, तर १९७१-७२ ती २१.५८ एवढी होती. अध्ययन काळाच्या शेवटच्या वर्षाची, म्हणजे १९९१-९२ ची, बँकेच्या गुंतवणुकीच्या वार्षिक वाढीची टक्केवारी १९.२३ एवढीच होती.

यावरून असे स्पष्ट होते की, बँकेने सुरुवातीपासूनच गुंतवणुकीकडे लक्षा पुरविलेले आहे. गुंतवणूक हा बँकेच्या व्यवसायातील एक अत्यंत महत्त्वाचा असा घटक असतो. आणि म्हणूनच गुंतवणूक कशी वाढविता येईल हे पाहिलेले आहे.

आता बँकेच्या या गुंतवणुकीची विभागणी कशी आहे ते पाहू. बँकेची गुंतवणूक विभागणी तक्ता ४.६ मध्ये दिली आहे.

बिक्री अंशपत्र (व्याजहीन)

[१९६८.३२ ते २०११.१२]

वर्ष	METRA पर राज्य राष्ट्रकारी बँक. लि., वा. देव	टक्के सकल गुणवत्ताहीन	जिल्हा मध्यवर्ती राष्ट्रकारी बँक लि., वा. देव	टक्के सकल गुणवत्ताहीन	इतर बँकातील देवा (रुपये)	टक्के सकल गुणवत्ताहीन	मागणी व अल्प सुलभा देवी (रुपये)	टक्के सकल गुणवत्ताहीन
१९६८-६९	४९८	०.१४	१,५६,३३९	४१.३६	१,४३,१६३	३७.९०	-	-
१९६९-७०	४०,३५३	५.२९	५,५९,४७७	८६.४८	-	-	-	-
१९७०-७१	४६,२८६	५.८८	१,०६,१४३	१३.५४	५,५६,०७१	७०.५९	-	-
१९७१-७२	४०,३५३	४.३१	४३,०४०	४.४९	८,११,६०४	८५.७६	-	-
१९७२-७३	९६,८२५	१०.००	७५,३११	७.६८	५,३७,८६४	५५.५८	-	-
१९७३-७४	१,३०,३५१	१४.६८	१,२६,०५६	१४.५५	४,०४,५९३	४५.५८	-	-
१९७४-७५	७६,०८७	८.५७	३१,३३३	३.५४	५,३६,५८१	६०.४५	-	-
१९७५-७६	९३,४३९	६.०९	२६,८६३	१.७८	११,४३,३७७	७५.३५	-	-
१९७६-७७	२,२३,९५९	११.१८	६३,३२२	३.१६	११,१३,०६४	७०.५४	-	-
१९७७-७८	१,३३,१११	७.०५	१,६७,३००	८.९३	१३,७१,१६१	६७.८६	-	-
१९७८-७९	३,०४,८६०	१३.३३	३,५५,११०	११.०४	१६,६४,२९२	७३.०४	-	-
१९७९-८०	४,७९,०४०	१३.००	३,८७,३७५	१०.५२	२७,३४,५१४	७६.३३	-	-
१९८०-८१	५,३८,८८०	१७.३४	३,७८,५२२	८.९६	२१,८३,९३०	७०.३३	-	-
१९८१-८२	३,२७,८५४	७.५२	४,५६,४८४	१०.४७	३५,१५,७०७	८०.६५	-	-
१९८२-८३	३,७६,६६७	६.०६	३१,०९,४२२	२४.५४	३५,८४,०१४	६७.१८	-	-
१९८३-८४	५,५९,७४४	६.९५	६,९६,१८४	८.६५	६३,१९,१०२	७७.२८	५,००,०००	६.२१
१९८४-८५	३,२०,०३०	१.९५	१३,३१,६६५	११.७८	७४,६८,३०५	६६.११	२३,००,०००	१९.४७
१९८५-८६	८,१३,९६५	८.७१	१३,०४,६५८	१४.००	४९,२३,१३७	५२.७४	२३,७०,०००	२३.५७
१९८६-८७	३,१७,६२७	१.६४	११,६९,७८५	८.८१	९४,५०,६०१	७१.१७	२३,४०,०००	१६.९४
१९८७-८८	३,३३,४२५	२.४४	१४,३३,५६०	९.२१	१,०८,५३,८७४	६९.७७	२७,५०,०००	१७.६८
१९८८-८९	५,३३,५३१	२.७१	२९,६७,८९३	१५.१२	१,२८,६३,०६१	६५.५६	३०,००,०००	१५.२९
१९८९-९०	१७,९८,१०८	७.४३	२०,७६,८३१	८.५९	१,६५,८८,०३५	६८.५८	३४,००,०००	१४.०५
१९९०-९१	२३,९५,५३२	७.७४	२४,१५,७९६	७.८१	३,३८,५६,६०४	७७.०८	१९,००,०००	६.४४
१९९१-९२	७,९०,०३३	३.४४	३१,६९,८९७	८.५९	३,२५,१६,२५३	८८.११	-	-

क्र.	वर्ष	समाप्त वर्ष (अनुमानित)	प्रति वर्ष	प्रति वर्ष (रु.)	प्रति वर्ष	प्रति वर्ष (रु.)	प्रति वर्ष	प्रति वर्ष (रु.)	प्रति वर्ष	प्रति वर्ष (रु.)	प्रति वर्ष	प्रति वर्ष (रु.)
१९६८-६९	२,५००	०.५३	२५०	०.०६	५५,०००	१९.८६	-	-	-	३,५५,५५०		
१९६९-७०	२,५००	०.३३	२५०	०.०३	६०,०००	७.८७	-	-	-	५,९२,५५०		
१९७०-७१	५,०००	०.३२	२५०	०.०३	६०,०००	७.६९	१६,०००	२.०३	-	७,८५,५५०		
१९७१-७२	२,५००	०.३३	२५०	०.०३	६०,०००	७.७६	-	-	-	६,५५,५५०		
१९७२-७३	२,५००	०.३३	२५०	०.०३	२,४०,०००	२४.८०	१६,०००	१.६९	-	९,९५,५५०		
१९७३-७४	२,५००	०.३८	२५०	०.०३	२,०५,०००	२३.०९	१६,०००	१.८०	-	८,८५,५५०		
१९७४-७५	२,५००	०.३८	२५०	०.०३	२,०५,०००	२३.०९	३६,०००	४.०५	-	८,८५,५५०		
१९७५-७६	२,५००	०.१६	२५०	०.०१	२,५०,०००	१६.४८	२,०००	०.१३	-	१५,९५,४२८		
१९७६-७७	२,५००	०.१३	२५०	०.०१	२,५०,०००	१३.४९	५०,०००	२.५०	-	२०,०३,०९५		
१९७७-७८	२,५००	०.१०	२५०	०.०१	८०,०००	३.४८	-	-	-	१८,५३,३२२		
१९७८-७९	५,५००	०.३७	२५०	०.०३	१,००,०००	३.३९	-	-	-	३६,८३,६७९		
१९७९-८०	१३,५००	०.३०	२५०	०.०३	४५,०००	१.०३	-	-	-	४३,५८,५९५		
१९८०-८१	१९,५००	०.३७	२५०	०.०१	४५,०००	०.८४	-	-	-	४३,३४,८५३		
१९८१-८२	२५,५००	०.३४	२५०	०.०१	४५,०००	०.५६	-	-	-	८०,४५,५५०		
१९८२-८३	३१,५००	०.३८	२५०	०.०१	४५,०००	०.४०	-	-	-	१,१२,०६,५५०		
१९८३-८४	४६,५००	०.४८	२५०	०.०१	४५,०००	०.४८	-	-	-	२३,३५,५५०		
१९८४-८५	६१,५००	०.६८	२५०	०.०१	१,००,०००	०.७५	-	-	-	१,३२,७६,७६३		
१९८५-८६	१,३३५,५००	०.८४	२५०	०.०१	५५,०००	०.३५	-	-	-	१,५५,५५,६०९		
१९८६-८७	३,०१५,५००	१.०३	२५०	०.०३	५५,०००	०.३८	-	-	-	१,९६,३०,३३५		
१९८७-८८	३,६६,५००	१.१०	२५०	०.०३	५५,०००	०.३२	-	-	-	२,४४,८४,७३७		
१९८८-८९	३,३६,५००	१.०५	२५०	०.०१	५५,०००	०.१७	-	-	-	३,०६,४९,६८२		
१९८९-९०	३,७९,५००	१.०५	२५०	०.०१	५५,०००	०.१७	-	-	-	३,६९,०३,९३३		

तक्ता ४.६ नुसार असे दिसून येते की, बँकेने कोणात्याही एका प्रकारात गुंतवणूक न करता ती विविध क्षेत्रांमध्ये केलेली आहे. बँकेने गुंतवणूक करताना ती अतिशय काळजीपूर्वक करावी लागते. कारण त्यावरच बँकेचा नफा आणि यशाही अवलंबून असते.

सन १९६८-६९ साली बँकेने महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक लि, मुंबई या बँकेत ४९८ स्त्रयांची गुंतवणूक चालू ठेवींमध्ये केलेली होती. अगदी पाच वर्षांतच या ठेवींचा आकडा (१९७३-७४) १,३०,३५१ रुपये होऊन वाढ २६१ पटींची झाली. १९७८-७९ साली बँकेची या प्रकारातील गुंतवणूक ३,०७,८९० रुपये झाली. म्हणजे या पहिल्या दशकातील वाढ ६१८ पटींची होती. १९९०-९१ मध्ये २४ वर्षांतील या प्रकारातील सर्वाधिक गुंतवणूक (२३,९५,५३२ रुपये) केली. ही वाढ ४,८९० पटींची आहे.

रयत सेवक सहकारी बँकेची महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँकेतील चालू ठेवींची एकूण गुंतवणुकीशी असणारी टक्केवारी पाहता, १९६८-६९ साली ती फक्त ०.१३ होती. १९७८-७९ साली म्हणजे १० वर्षांनी, ती १३.३३ टक्क्यांपर्यंत वाढली. मात्र शेवटच्या वर्षी (१९९१-९२) ती जेमतेम २.१४ टक्के राहिली. ज्या वर्षी या गुंतवणुकीची रक्कम वाढलेली आहे त्या वर्षी एकूण गुंतवणुकीशी असणारी टक्केवारी ही साहजिकपणेच वाढली आणि ज्यावर्षी ती घटली त्या वर्षाची टक्केवारी कमी झाली.

या बँकेची सातारा जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेतील चालू ठेवीतील गुंतवणूक १९६८-६९ साली १,५६,३३९ रुपये होती. महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँकेतील ठेवीशी तुलना करता ही ठेव बरीच जास्त होती. १९९१-९२ साली ही गुंतवणूक ३१,६९,८९७ रुपये होती. या प्रकारात सर्वाधिक गुंतवणूक असणारे हे



वर्ष आहे. ही वाढ २० पर्तीची आहे. बँकेची सातारा जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेतील चालू ठेवीतील गुंतवणुकीची एकूण गुंतवणुकीशी असणारी टक्केवारी १९६८-६९ साली टक्केवारी ४१.३९ होती. मात्र १९९१-९२ या शेवटच्या वर्षी ती ८.५९ पर्यंत घसरली.

रयत सेवक सहकारी बँकेची सर्वाधिक गुंतवणूक असणारे क्षेत्र म्हणजे इतर बँकांतील ठेवी हे आहे. १९६८-६९ साली अशा ठेवी १,४३,१६३ रुपये होत्या. बँकेने १९६९-७० साली मात्र इतर बँकांमध्ये बिलकुल ठेव ठेवली नाही. १९९१-९२ साली या प्रकारची गुंतवणूक ३,२५,१६,५१३ रुपये एवढी झाली. मूळ वर्षाच्या तुलनेने ही रक्कम २२७ होती. रयत सेवक सहकारी बँकेची इतर बँकांतील ठेवी ची एकूण गुंतवणुकीशी असणारी टक्केवारी १९६८-६९ सालच्या ३७.९० टक्क्यांवरून १९९१-९२ साली ८८.११ टक्क्यांपर्यंत पोचली.

मागणी व अल्पसूचना ठेवी यामध्ये बँकेने १९८३-८४ पासून गुंतवणूक करण्यास सुरुवात केली. बँकेला अडचणीच्या वेळी लगेच रक्कम उभा करता यावी म्हणून या प्रकारामध्ये बँक गुंतवणूक करीत असते. १९८३-८४ साली बँकेने यामध्ये ५ लाख रुपये गुंतविले होते. तर लगेच दुस-या वर्षी म्हणजे १९८४-८५ साली २२ लाख रुपये तर १९८९-९० मध्ये ३४ लाख रुपये गुंतविले. परंतु १९९६-९२ साली मात्र बँकेने या प्रकारात गुंतवणूक केली नाही. बँकेच्या मागणी व अल्प सूचना ठेवींची एकूण गुंतवणुकीशी टक्केवारी वाहता १९८३-८४ साली ती ६.२१ टक्के होती. ती १९८६-८७ ला १६.९४ पर्यंत वर गेली, मात्र शेवटच्या वर्षी ती ६.१४ पर्यंत उतरली.

रयत सेवक सहकारी बँकेची सातारा जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेच्या भागभांडवलामधील गुंतवणूक १९६८-६९ ते १९७९-८० या १२ वर्षांत २,५०० रुपये एवढीच होती. १९८०-८१ ला ती ७,५०० रुपये होऊन त्यानंतर १९९१-९२ पर्यंत

ही गुंतवणूक सतत वाढत गेली आणि तिने ३,७१,५०० रुपयांची उंची गाढली या गुंतवणुकीची एकूण गुंतवणुकीशी टक्केवारी १९६८-६९ साली फक्त ०.६६ टक्का होती. ती १९९१-९२ साली १.०० झाली.

महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँकेच्या भागभांडवलात बँकेने १९६८-६९ ते १९९१-९२ या काळात प्रतिवर्षी २५० रुपये गुंतविले. त्यामुळे तिची एकूण गुंतवणुकीशी असणारी टक्केवारी या २४ वर्षांच्या काळात ०.०१ ते ०.०६ च्या दरम्यान कमी जास्त होत राहिली.

रयत सेवक सहकारी बँकेने राष्ट्रीय बचत पत्रकांमध्ये १९६८-६९ साली ७५,००० रुपये गुंतविले. ती १९८०-८१ ला १ लाख रुपये होती. त्यानंतर १९८१-९२ ते १९८५-८६ ही पाच वर्षे गुंतवणूक प्रतिवर्षी ४५,००० रुपये होती. १९८६-८७ साली यातील गुंतवणूक वाढलेली दिसते. (१ लाख रुपये). त्यानंतर मात्र १९९१-९२ पर्यंत यात बँकेने प्रतिवर्षी ५५,००० रुपये गुंतविले. राष्ट्रीय बचत पत्रकातील गुंतवणुकीची एकूण गुंतवणुकीशी असणारी टक्केवारी १९६८-६९ ते १९९१-९२ या काळात ०.१५ ते २४.८० या दरम्यान बदलत राहिली.

रयत सेवक सहकारी बँकेने सुखातीची काही वर्षे पोस्ट ऑफिसमध्ये मुदत ठेवित गुंतवणूक केली. ती १९७०-७१ मध्ये केली (१६,००० रुपये). १९७१-७२ ला बँकेने यात काहीच गुंतवणूक केली नाही. त्यानंतरची दोन वर्षे प्रतिवर्षी १६,००० रुपये गुंतविले. सर्वात कमी गुंतवणूक (१२,००० रुपये) १९७६-७७ मध्ये केली. १९७८-७९ पासून मात्र बँकेने या प्रकारची गुंतवणूक बंद केली. या गुंतवणुकीची एकूण गुंतवणुकीशी असणारी टक्केवारी ०.१३ ते ४.०५ या दरम्यान राहिली.

थोडक्यात रयत सेवक सहकारी बँकेने गुंतवणूक अशा रीतीने केली आहे की त्यातून रोखता, सुरक्षितता आणि लाभता या गुंतवणूक तत्त्वांची योग्य

अंमलबजावणी होऊ शकेल. या गुंतवणूक संरचनेतून बँकेला स्वतःच्या कर्जाबाबत अपेक्षात आत्मविश्वास निर्माण करता आला आहे.

४.६ स मा रो प :

या प्रकरणात रयत सेवक सहकारी बँकेच्या कर्ज आणि गुंतवणूक व्यवहारांचा अभ्यास करण्यात आला आहे. ज्या प्रमाणे बँके ठेवीदारांच्या ठेवी गोळा करण्याचे कार्य करित असते त्याप्रमाणे त्या ठेवींचा विनियोग करून बँक नफ्याच्या दृष्टीनेही कार्यरत असते. त्यासाठी उपलब्ध ठेवी आणि स्वभांडवलाच्या साहाय्याने बँक कर्जव्यवहार करून तसेच विविध घटकांमध्ये गुंतवणूक करून, रोखता, सुरक्षितता आणि लाभता या गुंतवणूक तत्त्वांचा मेळ घालण्याचा प्रयत्न करते.

रयत सेवक सहकारी बँकेने प्रामुख्याने दीर्घ मुदतीचा कर्ज पुरवठाच मोठ्या प्रमाणात केलेला आहे. ही बँक रयत शिक्षाण संस्थेतील कर्मचा-यांची बँक असल्याने ती त्यांना आणि रयत शिक्षाण संस्था आणि तिच्या शाखांना कर्ज देते. बँकेने १९६८-६९ साली ७,२३,०७३ रुपयांची कर्जे दिली होती तर १९९१-९२ साली ती १८,४६,२१,६३६ रुपये एवढी दिली होती. ही वाढ २५५ पटींची होती. बँकेने दिलेल्या कर्जांची थकबाकी जास्त आहे असे म्हणता येणार नाही कारण एकूण कर्जांची थकबाकीचे प्रमाण खूप कमी आहे. थकबाकी जास्त नसण्याचे कारण म्हणजे कर्जांची वसुली परस्पर पगारातूनच केली जाते.

बँकेने १९६८-६९ ते १९९१-९२ या काळात गुंतवणुकीकडेही पुरेसे लक्ष दिलेले आहे. १९६८-६९ साली बँकेची एकूण गुंतवणूक ३,७७,७५० रुपये होती. तर १९९१-९२ ला ती रुपये ३,६९,०२,९३३ झाली. ही वाढ ९७ पटींची होती. बँकेने एकदोन क्षेत्रातच गुंतवणूक न करता ती विविध क्षेत्रात केलेली आहे. रोखता, लाभता आणि सुरक्षितता यांचा योग्य मेळ बँकेने घातलेला आहे.

....